

INVESTIGAȚII ȘTIINȚIFICE ÎN BIBLIOTECILE, MUZEELE ȘI CATEDRALELE BRITANICE (2009)

Grație invitației primite de la British Academy, drept urmare a recomandării profesorului Martyn Rady de la School of Slavonic and East European Studies de la University College London, între 23 noiembrie și 7 decembrie 2009 am întreprins o călătorie de studii în Marea Britanie, vizând probleme conexe contactelor dintre occidentul și sud-estul Europei de-a lungul Evului Mediu. Am conceput acest stagiu de documentare drept un pendant al unui demers științific anterior, consumat între 7 și 27 noiembrie 2005, prilej cu care am avut ocazia să lucrez în biblioteci și muzee din Londra, Edinburgh, York și Cambridge și să vizitez catedrale din aceste orașe și din Durham, Lincoln, Dundee și Canterbury, precum și muzee din Glasgow și Newcastle upon Tyne.

Sejurul britanic de la sfârșitul lunii noiembrie și începutul lui decembrie 2009 a cuprins două segmente distincte, aproximativ egale ca extensie temporală: cel dintâi s-a derulat la Londra, iar celălalt a implicat o călătorie pe un traseu sinuos din sudul și centrul Angliei, cu staționări scurte, dar eficiente, în orașe cu vechi tradiții culturale, găzduind monumente eclesiastice și laice de inestimabilă valoare.

În capitala Marii Britanii am lucrat în remarcabila bibliotecă de la School of Slavonic and East European Studies, colectând literatură științifică aferentă realităților demografice, politice și confesionale din Europa Centrală, Răsăriteană și de Sud-Est în Evul Mediu, fiind interesat nu numai de rarități bibliografice editate în secolele XIX și XX, ci și de lucrări apărute în ultimii ani, inexistente în bibliotecile publice românești.

Asupra unor probleme privind raporturile dintre estul și vestul continentului am purtat discuții productive cu prof. Rebecca Haynes, șefa Departamentului de Istorie de la School of Slavonic and East European Studies, care, în urmă cu câțiva ani, și-a probat competența în istoria românească printr-o sinteză condensată asupra Moldovei, din cele mai vechi timpuri până în epoca contemporană, prilej de a evoca și chestiunile controversate asupra destinului Basarabiei (cf. *Historical Introduction*, în *Occasional Papers in Romanian Studies*, No. 3, *Moldova, Bessarabia, Transnistria*, Edited by Rebecca Haynes, Londra, 2003, p. 1–142). De asemenea, am avut un constructiv schimb de opinii despre trecutul medieval al regiunilor central-europene cu prof. Martyn Rady, care de curând a publicat cea dintâi traducere engleză a celebrei cronici a Notarului anonim al regelui Bela, însoțind-o și de o succintă introducere. Cf. *The Gesta Hungarorum of Anonymus, the Anonymous Notary of King Béla: A Translation*, în *The Slavonic and East European Review*, 87, 2009, 4, p. 681–727.

Prezența la Londra a fost folosită și pentru scurte întâlniri cu tineri cercetători de la Institute of Archaeology și cu dr. George Lane de la Department of History de la School of Oriental and African Studies, reputat specialist în istoria mongolilor, precum și pentru a vizita câteva așezăminte muzeale renumite: British Museum, Victoria and Albert Museum, National Gallery, National Portrait Gallery etc. S-a adăugat la acestea Westminster Abbey, de mai multe veacuri panteon al personalităților culturale, științifice și politice cele mai ilustre ale Marii Britanii, a cărei piatră de temelie a fost pusă încă înainte de cucerirea normandă, de către Edward Confesorul (1042–1066), la mijlocul secolului al XI-lea. La Victoria and Albert Museum, pe lângă exponatele din colecția sa permanentă, a fost posibilă vizionarea expoziției cu caracter itinerant intitulată „Maharaja: The Splendor of India's Royal Court”, o sugestivă reflectare a vieții opulente de la reședințele dinastilor indieni din secolele XVIII–XIX. Dacă National Portrait Gallery oferă o perspectivă penetrantă asupra civilizației engleze începând de la dinastia Tudorilor și până la contemporanii formației Beatles și ai reginei Elizabeth II, British Museum (fig. 1/1) și Victoria and Albert Museum configurează excrescențele culturii mondiale din vremurile preistorice și până în epoca modernă.

Călătoria de studii din afara perimetrului capitalei britanice, cu o cadență poate exagerat de alertă, s-a desfășurat pe itinerarul Windsor, Stonehenge, Winchester, Southampton, Salisbury, Exeter, Bristol, Gloucester, Cardiff, Hereford, Worcester, Liverpool, York, Peterborough, Ely, Cambridge, St Alban, urmând apoi revenirea la Londra.

La Windsor, una din reședințele regale oficiale, amplasată pe o înălțime ce captase încă atenția companionilor lui William Cuceritorul, am reușit să vizitez numai o aripă a castelului și fortificațiile exterioare ale acestuia, aflate într-o admirabilă stare de conservare. Un ansamblu unic în preistoria europeană îl reprezintă sanctuarul de la Stonehenge, de la vest de orașelul Amesbury, de pe valea râului Avon, a cărui datare exactă și funcționalitate continuă să rămână controversată în pofida cercetărilor complexe întreprinse în ultimele decenii.

Principala atracție turistică din Winchester o reprezintă indubitabil faimoasa sa catedrală, cu un nucleu central de factură romanică – ale cărui începuturi se plasează la scurt timp după debarcarea victorioasă a normanzilor – și cu adaosuri gotice, turla rămânându-i neterminată. Observații similare sunt valabile în mare parte și în cazul catedralei mult mai celebre de la Salisbury, cu deosebire că aceasta dispune de o turlă canelată – suplă și maiestuoasă –, măsurând 123 m, ceea ce o face cea mai înaltă din întregul Albion, după cum și cloașterul adiacent este cel mai mare din regat, în vreme ce orologiul său mecanic, asamblat în anul 1386, este cel mai vechi instrument de măsurare a timpului din lume, aflat în stare funcțională.

Pentru a nu părăsi sfera superlativelor, vom adăuga că, potrivit aprecierilor multor istorici de artă, catedrala St Mary de la Salisbury – faimoasă și datorită reprezentării ei în tablourile peisagistului John Constable – ar fi cea mai izbită realizare arhitecturală britanică din secolul al XIII-lea. Într-una din capelele sale, adăugată în 1260, se află frize înfățișând scene din *Vechiul Testament*, tot acolo fiind expus unul din cele patru originale păstrate din *Magna Carta*, cel mai bine conservat dintre toate, transcris mărunț, cu caligrafie îngrijită, dar lipsit de sigiliu. După ce, la presiunea baronilor, regele Ioan fără Țară l-a promulgat în anul 1215, actul a fost multiplicat și trimis, spre luare de cunoștință, în toate districtele țării, astfel explicându-se existența mai multor exemplare.

În oraș – prin care șerpuiește fluviul Avon – se mai află numeroase muzee și colecții de stat și particulare, o tematică cuprinzătoare acoperind Salisbury and South Wiltshire Museum, înfățișând secvențial istoria întregului ținut începând din preistorie și terminând cu istoria contemporană, dar cu o prezentare muzeistică a pieselor având o tentă parțial vetustă. Între exponate, atrag atenția obiectele litice de la Stonehenge, fierăria medievală locală, dar și corpul unui șobolan descoperit în craniul fratelui vitreg al regelui Ioan, William Longespée – prima persoană înmormântată în incinta catedralei St Mary, în 1226 –, atunci când i s-a deschis mormântul în anul 1791. La fel ca și la Winchester, în cartierul central din Salisbury subzistă un număr apreciabil de construcții laice din secolele XVI-XVIII, care îi conferă identitate și atractivitate.

Mult mai puțin cunoscută publicului larg, dar totuși admirabilă prin grandoare, proporționalitate și iscusința redării detaliilor, este catedrala St Peter din Exeter, a cărei construcție, în stil normand (romanic), a început în 1112, din această etapă incipientă păstrându-se două turnuri, integrate în nava gotică, ridicată între 1270 și 1350. În biblioteca bisericii se păstrează, între altele, două manuscrise notorii, *Exeter Book* și *Exon Domesday*.

Pe țărmul vestic al canalului Bristol, în orașul omonim, mi-am început vizita cu The Temple Church, fondată de Robert de Gloucester, fiul regelui Henry I, puțin după 1147, având acoperișul distrus în timpul bombardamentelor germane din 1942 și lăsat nerefăcut, spre a rememora evenimente dureroase din vremea celei de-a doua conflagrații mondiale. Bristolul se poate mândri și cu alte lăcașuri remarcabile, precum Saint Mark's Lord Mayor's Chapel, construită în stil gotic, și, mai cu seamă, Bristol Cathedral, ridicată în 1542 pe ruinele abației St Augustine, de la mijlocul secolului al XII-lea, datorată lui Robert Fitzharding.

O minunată catedrală gotică, datând de pe la 1320, ce încorporează o construcție anterioară, de factură normandă, am putut prospecta la Gloucester. Mai nouă, dar mai modestă ca execuție decât aceasta, cu elemente de decor ce alunecă spre manierism, este biserica St John de la Cardiff, care a suferit deteriorări la începutul secolului al XV-lea, în vremea revoltei lui Owain Glyndwr, fiind reconstruită în anul 1443, pentru ca turnul să-i fie adosat în 1473. Una dintre atracțiile capitalei Țării Galilor (Wales) este așa-numitul Cardiff Castle (Castell Caerdydd în galeză), din care s-a păstrat vechea fortificație circulară normandă, înconjurată de un șanț cu apă și de o cetate rectangulară, adăugată ulterior. La National Museum Cardiff materialul arheologic este reprezentat, între altele, de silexuri preistorice și de piese medievale din metal, mult mai opulente și variate fiind colecțiile aferente geologiei, științelor naturii și istoriei artei.

Escala la Hereford a avut drept mobil descinderea la catedrala dedicată regelui martir Ethelbert, din care se păstrează nava cu coloane normande din secolul al XII-lea, peste aceasta suprapunându-se adaosuri gotice din secolul al XIV-lea. În interiorul bisericii se găsește somptuosul sarcofag adăpostind moaștele Sfântului Thomas de Hereford.

Faima catedralei din oraș este amplificată de celebra *Mappa mundi*, care se păstrează în incinta sa, fiind protejată de sticlă incasabilă și prin interdicții draconice de a fi fotografiată. Cotată drept capodoperă a cartografiei europene, harta are formă circulară, fiind realizată pe pergament, ce măsoară 1,58 m de sus în jos și 1,33 m în zona transversală mediană. Anumiți specialiști o atribuie unui anume Richard of Holdingham sau Seaford și presupun că ar fi fost concepută la Lincoln în ultimii ani ai secolului al XIII-lea. Aceasta înfățișează cele trei continente cunoscute în epocă: deasupra Asia, iar dedesubt Europa în stânga și Africa în dreapta, în centru fiind figurat Ierusalimul, locul martirajului Mântuitorului și al Înălțării la Cer. În jumătatea din stânga a fost redat conturul Mării Negre, în care se varsă *Hister, qui et Danubius*, în apropiere găsimu-se *Fluvius Danaper* și *Alanus fluvius*, iar ceva mai departe *Fluvius Tize*, precum și *Dacia hec et Rusia* (cf. P. D. A. Harvey, *Mappa Mundi. The Hereford World Map*, Londra, 1996; S. D. Westrem, *The Hereford Map*, Turnhout, 2001; M. B. Parkes, *The Hereford map: the handwriting and copying of the text*, în *The Hereford World Map. Medieval World Maps and their Context*, Londra, 2006, p. 107-118).

Într-o anexă a catedralei s-a amenajat o bibliotecă conținând 229 manuscrise și incunabule de mare valoare, între acestea numărându-se una din cele mai vechi tipărituri ale *Geografie* lui Ptolemeu, datând din 1486. Pentru a nu se risca înstrăinarea cărților, ele au fost prinse încă din vechime cu lăntișoare de raft, în față având amplasat un pupitru de lemn, spre a li se facilita consultarea.

La distanță mică de Hereford, la Worcester, se găsește o altă splendidă catedrală, cu un ansamblu omogen și aerisit, situată pe malul râului Severn, ctitorită prin râvna Sfântului Wulfstan, cu începere din anul 1084, ea înlocuind, cum se întâmplă adesea, lăcașuri mai vechi, din secolele VII și X. Ca și în alte foarte multe cazuri, partea normandă a bisericii a fost încastrată în nava gotică, mult lărgită, spre a putea oferi posibilitatea unui număr mai mare de enoriași să ia parte la serviciul divin. Între mormintele depuse în interior, dăltuite minuțios, se numără și acela al lui Ioan fără Țară, decedat în anul 1216. În stil gotic a fost lucrat și cloașterul lăcașului, comparabil ca extindere și realizare artistică cu cel de la catedrala de la Salisbury.

Datorită numeroaselor sale edificii ecleziastice și laice, ca și a zidului împrejmuitor, conservat aproape de-a lungul întregului său traseu inițial, împreună cu turnurile adiacente, Yorkul este probabil orașul din Anglia care suscită cel mai mare interes pentru medievști. Mai multe muzee de istorie, etnografie și artă vin să-i sporească seducția.

Cu toate că mai avusesem ocazia să o admir, primul drum în oraș l-am făcut – nu lipsit de precipitare – la York Minster (The Cathedral and Metropolitan Church of St Peter), fără îndoială unul din așezămintele religioase gotice cele mai grandioase ale Europei. Acesta a fost construit între 1220 și 1270 – în stilul gotic englez timpuriu, cu magnifice bolți în ogivă, capiteluri sculptate, vitralii imense –, la inițiativa arhiepiscopului Walter de Grey, al cărui mormânt se află în capela Sfântului Michael. Sub pardoseala bisericii actuale, săpăturile arheologice au surprins urme romane, vikinge și normande, care, în parte, au fost conservate la nivelul unei cripte de epocă normandă, unde este expus tezaurul catedralei, conținând argintărie și alte piese cu caracter liturgic, asupra destinației și provenienței cărora am beneficiat de explicații competente de la Vicky Harrison, expertă în trecutul medieval al Yorkului.

În afară de catedrală, merită toată atenția și alte biserici gotice din vecinătatea sa, concepute de meșteri anonimi, ce nu au avut ambiția să-și reclame paternitatea creațiilor arhitecturale: All Saints Pavement, St Martin of Tours, St Michael le Belfrey, la fel ca și Clifford's Tower, impozantă fortificație din perioada normandă, inițial înconjurată cu un șanț lat plin cu apă. În imediata sa vecinătate se găsește Castle Museum, cu profil preponderent etnografic, cu reconstituiri sugestive asupra vieții cotidiene din secolele XVIII–XX (fig. 1/3). Din păcate, principala instituție muzeală din oraș consacrată vestigiilor antice și medievale – Yorkshire Museum – nu a putut fi vizitată, aflându-se în restructurări capitale de mai multă vreme. În schimb, au fost abordabile York Art Gallery și Richard III Museum, acesta din urmă amenajat într-un turn medieval din partea de nord-est a vechiului centru citadin de pe râul Ouse, dar fără să conțină obiecte de epocă, ci doar recuzită destinată interpretării celebrei drame shakespeariene dedicată domniei tenebroase a regelui din casa York.

Pe alocuri, în zona centrală a orașului, se păstrează relicve corespunzătoare perioadei stăpânirii romane. În timpul domniei împăratului Vespasian (69–79), legiunile Romei și-au fixat acolo o bază pentru expansiunea spre nord, Traian dispunând ridicarea unor fortificații din piatră. Importanța orașului, care a purtat numele de Eboracum, explică desemnarea sa, la începutul secolului al III-lea, drept capitală a provinciei Britannia Secunda, calitate moștenită și atunci când, datorită reorganizărilor, a luat ființă provincia Britannia Inferior.

Următoarele escale ale călătoriei au avut drept destinație Peterborough și Ely, ambele deținătoare ale unor catedrale de excepție. Cea de la Peterborough, dedicată sfinților Petru, Pavel și Andrei, și-a păstrat nava

principală de factură romanică, datând din secolul al XII-lea, frontonul – cu detalii decorative încărcate – fiind realizat câteva decenii mai târziu în stil gotic. Ridicarea lăcașului de la Ely a fost începută în 1081 de abatele Simeon, din etapa sa cea mai veche păstrându-se transeptele de la nord și sud, iar de la cumpăna secolelor XI–XII o navă imensă, cu arcade normande maiestuoase, la care, în secolele XIV–XV, s-au adosat mai multe capele gotice, ieșite în relief față de absidă. Construcția a avut de suferit atunci când Henry VIII (1509–1547), odată cu desprinderea de sub obediența confesională a Romei, a dispus închiderea mănăstirii și folosirea edificiului ca biserică parohială.

Celebra citadelă universitară Cambridge dispune nu numai de o salbă de colegii cu învederată personalitate arhitecturală (Corpus Cristi, King, Trinity, St John etc.), ci și de câteva așezăminte de cult și muzee remarcabile. O adevărată bijuterie este capela de la King's College, cu 88 m în lungime și 12 m în lățime, lipsită de turlle, având un tavan cu o rețea densă de nervuri diagonale, respirând armonie, suplețe și rafinament. După ce Henry VI a pus în 1441 piatra de temelie a colegiului, au demarat și lucrările la capelă, continuate, după detronarea și omorârea sa, de către Richard III (1483–1485) și Henry VII (1485–1509). Cu toate că a implicat trei perioade distincte de construcție, aceasta întrunește o incontestabilă unitate stilistică.

În pofida faptului că asamblarea vitrinelor și modul de expunere a pieselor frizează desuetudinea, Museum of Archaeology and Anthropology din Cambridge (fig. 1/2) captivează datorită patrimoniului valoros de care dispune, recoltat nu numai din insulele britanice, ci din întreaga lume, inclusiv din Asia Centrală și din America incașilor și aztecilor. Dintre exponate mi-a atras atenția un mic cap de buzdugan din fier, recuperat din împrejurimile orașului Ely, cu analogii apropiate în jumătatea estică a Europei. La Fitzwilliam Museum, pe lângă pânze ale marilor maestri, precum Bruegel cel Bătrân, Van Dyck, Rubens, Constable, Lawrence, Monet, Renoir etc., am admirat bogata colecție de ceramică orientală produsă la Kashan, Iznik, în atelierelor mamelucre din Egipt și Siria, precum și în China dinastiilor Song și Ming.

Ultima etapă a călătoriei, înainte de reîntoarcerea la Londra, s-a consumat la St Alban, unde eram atras nu numai de perspectiva de a examina o altă catedrală cu valențe artistice de netăgăduit, ci și de faptul că acolo își desfășurase activitatea cărturărească călugărul benedictin Matthew Paris, unul din cei mai înzestrați cronicari din secolul al XIII-lea. Nava principală a catedralei, flancată de coloane de caracter normand, fusese ctitorită în perioada 1077–1115, pentru ca în secolul al XIII-lea să se realizeze adaosuri de factură engleză timpurie, cuprinzând și picturi parietale. Patronul orașelului și al bisericii, Sfântul Alban, a fost primul martir creștin de pe teritoriul britanic. Sarcofagul său, aflat la loc de cinste în lăcaș, a fost distrus în anul 1539 – atunci când Henry VIII a declanșat represalii împotriva călugărimii ostile politicii pe care o orchestra împotriva Sfântului Scaun – și nu a mai fost refăcut, dar punctul unde fusese amplasat reprezintă și astăzi temeiul de venerație pentru zecile de mii de pelerini ce se perindă anual în localitatea din proximitatea nordică a metropolei engleze.

Încercând un succint bilanț al călătoriei din noiembrie–decembrie 2009, dispun de îndrituite motive de a mă declara mulțumit de colectarea unor informații consistente din literatura de resort, depistată în biblioteca de la School of Slavonic and East European Studies de la University College London, de contactele cu specialiștii londonezi, de examinarea exponatelor arheologice din mai multe muzee, precum și – *last, but not least* – a unui număr mare de catedrale. Din păcate, timpul avut la dispoziție pentru documentare a fost foarte scurt pentru ceea ce mi-am propus să realizez, probabil excesiv de mult, astfel încât cadența alertă a deplasărilor, adesea epuizante din punct de vedere fizic, a împietat asupra deslușirii și aprofundării anumitor aspecte epistemologice. Dincolo de țelurile strict științifice, deplasarea de documentare din ultima parte a anului 2009 a însemnat o extindere benefică a orizontului cognitiv și, nu în ultimul rând, o voluptate de natură intelectuală.

VICTOR SPINEI

1

2

3

Fig. 1. Câteva din muzeele britanice reprezentative: 1, Londra – British Museum; 2. Cambridge – Museum of Archeology and Anthropology; 3. York – Castle Museum (Foto Dan Aparaschivei)

